

КУЛЬТУРА МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СТРУКТУРІ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Доведено, що культура міжнародних відносин постає безпосереднім діалогом між представниками різних національностей, що уможливує існування і розвиток національної культури в умовах сучасного суспільства (масового, віртуального, глобального, інформаційного). Обґрунтовано, що головною умовою та наслідком взаємодії представників різних національностей та етносів є визнання їхньої неповторності й унікальності та водночас повага і толерантне ставлення до їхньої культури, традицій, обрядів тощо. Водночас відбувається формування глобальної ідентичності, тобто виникає усвідомлення потреби жити разом. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні того, що на сучасному етапі розвитку суспільство перебуває у стані докорінних, масштабних системних перетворень. Людство потребує навчання культурі міжнародних відносин, оскільки сучасні потоки міграції змінюють культурну картину по всьому світу, зокрема у США, країнах Західної Європи. Культура "старіючої" Європи суттєво трансформується під натиском міграційних потоків, що утверджують власну культуру і релігію. Отже, початок XXI ст. характеризується розвитком постглобалізації, яка одночасно утверджує глобальну і національну ідентичності. Людство визнає той факт, що політичні, економічні фактори є вторинними щодо культури і релігії, які є основними ідентифікаторами націй та етносів. Саме культура акумулює в собі необхідну стійку сукупність символів, які як на індивідуальному, так і на колективному рівні є визначальними ознаками етносів, націй, держав. Ті нації, держави, що здатні відповісти на питання "Хто ми?", і є успішними та сильними на геополітичному рівні.

Ключові слова: культура, культура міжнародних відносин, нація, етнос, відносини.

Постановка проблеми. Нині більшість країн світу є полінаціональними та полікультурними. У XXI ст. одне із найважливіших завдань для гуманітарної освіти – навчити людей жити разом, відповідним чином налагоджувати міжетнічний та міжнародний діалог, що є актуальним в епоху постглобалізації. З огляду на це сучасна освіта має бути орієнтована на полікультурне виховання. Термін *полікультурна освіта* в науковому дискурсі з'явився в кінці XX ст. і визначається як: "Виховання, що включає організацію і зміст педагогічного процесу, в якому представлені дві або більше культури, що відрізняються за мовною, етнічною, національною або расовою ознакою" [11]. Визнання унікальності іншої культури і її вивчення є першим і необхідним кроком для конструктивного діалогу між представниками різних культур, націй та етносів.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні дослідженнями полікультурної освіти цікавились В. Андрієвська, О. Безкоровайна, В. Компанієць, В. Макаєв, А. Солодка та ін. В. Компанієць, наприклад, акцентує увагу на тому, що полікультурне виховання передбачає формування навичок відповідної поведінки із представниками інших національностей, етнічних та релігійних груп; знання особливостей культури та менталітету представників зазначених груп дозволяє вільно спілкуватися, що робить людину культурно освіченою. Автор стверджує, що кожна людина незалежно від національності, віросповідання, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, мовних та культурологічних характеристик заслуговує на повагу, рівні можливості в отриманні освіти. А. Солодка підкреслює, що полікультурне виховання – це процес цілеспрямованої соціалізації індивіда, який оволодіває системою національних цінностей, що формує комунікативні навички, тим самим дозволяє налагоджувати міжнародні відносини, розуміти іншу культуру та толерантно ставитися до її представників. На думку В. Макаєва, полікультурне виховання одночасно є процесом, ціллю та завданням у формуванні особистості, яка має бути готовою до динамічних змін. Автор вважає, що сучасна особистість має долучатися як до етнічної, національної, так і до світової культури. Саме завдяки цьому вона буде здатна розвиватися у мультикультурному середовищі.

Сутність і значимість культури міжнародних відносин та визначення її основних індикаторів розгляда-

ють у своїх роботах такі дослідники, як: Г. Волков, А. Доронченков, В. Крисько, О. Мукаєва, В. Мухіна, Е. Саракуєв та ін. У їхніх дослідженнях проблему культури міжнародних відносин розглянуто в контексті етнокультурної освіти, етнопсихології та етнопедогогіки. На думку західних дослідників культури міжнародних відносин, а саме В. Гудікунста та Дж. Мартіна, культуру інших народів краще засвоюють емоційно розвинені індивіди, саме вони здатні толерантно ставитися до міжкультурних відмінностей. У дослідженнях П. Адлера, Р. Нортон, Д. Луцкера акцентовано увагу на тому, що культура міжнародних відносин є складовою процесу виховання особистості. Саме завдяки цій дисципліні особистість набуває навичок вільного орієнтування в різних культурах, тобто стає міжкультурно орієнтованою особистістю.

Отже, із зазначеного вище випливає, що культура міжнародних відносин – це важлива складова як процесу соціалізації індивіда, так і виховання, освіти зокрема, що сприятиме формуванню поваги і толерантного ставлення до представників різних культур; це навчання жити і взаємодіяти в полікультурному середовищі. Це також сприятиме тому, що індивід буде здатен як розрізняти та виокремлювати "своє", так і шанобливо ставитись до Іншого, "чужого".

Мета статті – здійснити соціально-філософську концептуалізацію феномена культури міжнародних відносин як чинника взаємодії між представниками різних культур і національностей. Культура є одним з ідентифікаторів у сучасному світі, що визначає неповторність й унікальність націй та етносів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації поняттям *культура* позначається все те, що створене людиною. а також те, чому навчається людина у процесі соціалізації. Як зауважує П. Флоренський, "культура – це середовище, у якому виростає і живиться особистість, оскільки вона, творячи культуру, творить саму себе як суб'єкта соціокультурного процесу" [9]. Цей погляд підтримується й розвивається в сучасних дослідженнях, де культуру особистості розглядають як сукупність засобів, способів, форм, взірців, орієнтирів взаємодії людини із середовищем існування. На нашу думку, культура міжнародних відносин є необхідною складовою системи освіти, оскільки виникає суспільна необ-

хідність, по-перше, гармонізації міжнародних відносин як у межах держави (наприклад, обмін студентів), так і на цивілізаційному рівні (конфлікт культур, асиміляція, експансія); по-друге, налагодження безконфліктного діалогу культур як у суспільстві, так і в системі освіти. Цілком слушним є твердження, що вся історія міжнародних відносин – це діалог культур, який одночасно постає видно і засобом комунікації, а також умовою взаєморозуміння між представниками різних культур, націй, етносів. З огляду на це для конструктивності міжнародного спілкування необхідно в системі гуманітарної освіти постійно оновлювати та вдосконалювати навчально-виховний процес, тим самим створюючи умови для прогресивного міжнародного діалогу. На думку, наприклад, Н. Руденко, "Можна виділити такі умови формування культури міжнародних відносин студентів: створення толерантного полікультурного освітнього простору, що містить різні міжкультурні ситуації; сприятливий етносоціально-психологічний клімат, етнопедagogічне просвітництво студентської молоді для розширення й поглиблення етнокультурних знань про інших, про способи міжкультурної взаємодії; реалізація етнотолерантної настанови на формування культури міжнародних відносин молоді, що складається з готовності і здатності студентів до конструктивних міжнародних відносин; організація міжкультурної освіти на основі інтеграції міжкультурного аспекту у зміст дисциплін ЗВО, включення студентської молоді в активну міжкультурну взаємодію з метою формування значущих особистісних якостей" [8, с. 573]. Цим самим автор доводить, що попереднє ознайомлення, вивчення особливостей культури, в яку потрапляє індивід внаслідок різних причин (навчання, робота, подорож), мінімізує наслідки "культурного шоку", збільшує досвід міжнародного спілкування, оптимізує діалог у різних сферах суспільного життя, формує толерантне ставлення до представників іншої культури, її візців, цінностей та норм.

Отже, в сучасній науковій літературі культуру міжнародних відносин розглядають як галузь знань, як процес, а також умову реалізації міжкультурної та міжнародної взаємодії, що розкриває як економічні, політичні чинники, так і – на нашу думку, це є найбільш визначальним – сприяє вихованню морального такту і взаємної поваги, толерантності до людей різних національностей, мови, традицій, звичаїв, формує почуття патріотизму та етнокультурної терпимості.

Сучасна дослідниця процесів міжнародної взаємодії Н. Маркова виокремила цілу низку принципів формування культури міжнародних відносин. Визначальними є такі: "Принцип етносприйняття поколіннями культурних цінностей. Він пов'язаний з необхідністю збереження культури й передачі культурної інформації кожному поколінню; принцип політолерантності відображає виховання толерантного ставлення до людини іншої національності, яке виражається у прийнятті та розумінні представників інших культур; виховання терпимості до чужих думок і вірувань; принцип інкультурації передбачає процес входження людини в культуру свого народу, який починається з моменту народження, поступового входження, включення в навколишній світ і триває все життя; принцип акультурації являє собою процес входження людини в іншу культуру, формування умінь розуміти, приймати, поважати культурні відмінності, що сприяє розвитку культурного плюралізму; принцип організації міжкультурної діяльності студентів розкриває здатність (нездатність) кожної людини взаємодіяти з партнером з позиції толерантності, емпатії, визнання рівноцінності поглядів, бачення особистості в

кожній людині; принцип прояву асертивності в міжнародних відносинах полягає у здатності індивіда будь-якої національності відстоювати й захищати свої інтереси, реалізовувати поставлені цілі, не завдаючи шкоди іншій людині" [4, с. 12–14]. Зазначені принципи є актуальними і важливими чинниками у культурі міжнародної взаємодії в сучасних умовах міграційних потоків, що суттєвим чином інтенсифікують відносини між представниками різних культур, релігій, націй.

Варто зауважити, що доволі часто у літературі використовують поняття *культура міжнародного спілкування* та *культура міжнародних відносин*. Між ними є досить суттєва відмінність. Спілкування – це міжособистісна взаємодія; воно завжди визначається системою суспільних відносин, до якої залучається. Іншими словами, спілкування – це конкретизація відносин. На думку Б. Ломова, спілкування і діяльність постають сторонами соціального буття людини, способом її життя. Автор стверджує, що спілкування розглядається як специфічна система міжособистісної взаємодії [5].

Український дослідник П. Скрипка розглядає співвідношення трьох понять: *суспільні відносини*, *міжнародні відносини* та *міжнародне спілкування* [9]. Мовою філософії *суспільні відносини* – це загальне, яке розуміють як сукупність усіх суспільних відносин: від політичних, економічних до сімейно-побутових; *міжнародні відносини* – особливе. Вони охоплюють багатоманітні зв'язки між такими спільнотами як нації у процесі економічного, політичного, культурного життя і діяльності. Особистість у цих відносинах є представником відповідної нації, носієм її культури, мови, традицій, звичаїв, менталітету тощо; *міжнародне спілкування* – є одиничним. Це безпосереднє, особистісне переживання ситуації, персоніфікація відносин, тобто їхня особистісна форма.

Культура міжнародного спілкування – доволі складне утворення. У її структурі виокремлюють три основні рівні [8]. Перший – інтелектуальний; другий – діяльнісний; третій – ціннісно-мотиваційний. Інтелектуальний рівень охоплює знання та переконання, їхня взаємодія обумовлює появу мотивів, які, зі свого боку, спонукають індивіда до вчинку. Саме через діяльність знання перетворюються на переконання. А вони лежать в основі діяльності людини, тобто це те, чим керується людина у своєму житті. Це виявляється у взаємодії між представниками різних культур, національностей. Отже, перші два рівні тісно пов'язані між собою. Щодо третього рівня – мотиваційно-вольового, то його наявність дозволяє оцінювати як власні вчинки, так і дії інших людей. Існування цього компонента впливає на вибір засобів спілкування, що є залежним від ціннісних орієнтацій людини, її інтересів, мотивів та цілей.

Сучасна національна й етнічна картина світу є різноманітною. За даними ЮНЕСКО, на Землі проживає понад дві тисячі народів. Розгортання постглобалізації актуалізує процеси розвитку національної та етнічної культури, традицій, звичаїв, що виходять на глобальний вимір існування. Відбуваються, наприклад, процеси утвердження націй та етносів на території Західної Європи. Це, зокрема, в Іспанії – каталонці та баски; в Об'єднаному Королівстві Велика Британія – шотландці й ірландці. Україна теж має приклади того, що в окремих районах нашої держави представники національних меншин формують більшість. Наприклад, у Герцаївському р-ні Чернівецької обл. – болгари, а у Берегівському р-ні, що на Закарпатті, – угорці. Власне ухвалення закону про освіту та мовного закону спричинило доволі жваві дискусії стосовно прав національних меншин. Варто за-

уважити, що зазначені закони, на наше глибоке переконання, не порушують прав національних меншин, які проживають на зазначених територіях, а визнають їхнє право на знання і розвиток власної мови, культури та національних традицій, але й водночас сприяють інтеграції до української культури, мови, освітнього простору.

Отже, з наведених прикладів очевидно, що на сучасному етапі розвитку світу країни є полікультурними та полі національними, тому основою відносин як у суспільстві, так й у світі загалом має бути культура міжнаціональних відносин. Саме завдяки їй можливим постає культурне порозуміння; задовольняється прагнення пізнати культуру один одного, що в подальшому буде сприяти гармонізації відносин між представниками різних етносів, націй, культур на принципах рівних прав і можливостей, поваги та толерантного ставлення до цінностей і традицій іншої культури. Проте є верстви, що не готові до розвитку таких відносин, тому виникають такі негативні соціальні явища як ксенофобія і різні форми дискримінації, що становить загрозу для подальшої взаємодії. Варто зазначити, що в культурі міжнаціональних відносин необхідно орієнтуватись не на минуле, а на майбутнє. Так, безперечно, треба знати минуле свого народу, його культуру та традиції, так само як історію, мистецтво, літературу чужого народу, історію відносин між народами, проте в налагоджуванні діалогу відносини повинні мати перспективу майбутнього. Ми не здатні змінити те, що вже сталося. Залишається минуле прийняти таким, яким воно було, а от майбутнє вибудувати зусиллями сторін, і культура міжнаціональних відносин стане засобом для досягнення діалогу і консенсусу між взаємодіючими сторонами. Як цілком слушно стверджує В. Меджуєв, "діалогічне відношення – це завжди відношення рівності між культурами, в силу якого будь-яка з них має шанс стати "моєю культурою", а межа між тим, що я вважаю своєю культурою на відміну від чужої, визнається виключно моїм особистим вільним вибором" [6, с. 70]. З огляду на це важливу роль у виборі індивідом своєї культури відіграють виховання та навчання, внаслідок отримання яких індивід буде вільно орієнтуватись у культурі і буде здатен здійснювати вибір завдяки доступності кожної культури.

На сучасному етапі розвитку відносин у полікультурних країнах шляхом подолавання напруги в соціумі є мультикультуралізм, який ґрунтується на міжкультурній комунікації, що уможливорює спілкування, відносини як між носіями різних культур, так і самих культур або їхніх елементів. Мультикультуралізм передбачає існування і розвиток у єдиному політичному просторі декількох культурних груп, які мають як можливість, так і дійсні способи утвердження й реалізації власної ідентичності.

У сучасній науковій літературі мультикультуралізм визначають, по-перше, як ідеологію, а по-друге, як політику, яка уможливорює оптимальні шляхи розв'язання проблем і конфліктів, що виникають в умовах співіснування різних культур як в межах однієї країни, так і в світі загалом: "...це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визначення культурного різноманіття; культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і на державному рівні" [1, с. 97]. Зважаючи на таке розуміння мультикультуралізму, в його основі, безперечно, міститься гуманістичний потенціал, що реалізується завдяки загальнолюдським цінностям. Це, насамперед, визнання права на розвиток різних культур; держава має гарантувати права, гідність, добробут кожного громадянина незалежно від віри, мови, етнічного походження, національності тощо.

Проте було б наївно сподіватися, що мультикультуралізм врегулює всі проблеми, що постають перед сучасним людством. Процеси налагодження безконфліктного діалогу між представниками різних культур залежать від багатьох факторів, визначальними з яких, на нашу думку, є такі: рівень національної свідомості, міграційні процеси, мовні проблеми, масова культура, правові гарантії існування і розвитку різних культур.

У таких умовах дійсно важко гармонізувати міжнаціональні відносини, що також обумовлено різним економічним рівнем країн. Одні країни перебувають на постіндустріальному рівні розвитку, інші – на індустріальному, а решта – на доіндустріальному. Це, зі свого боку, загострює конфлікт між багатими і бідними. Приклад – розподілення вакцин від Covid-19. "Країни першого типу сконцентрували свої зусилля на створенні, застосуванні та розповсюдженні знань, менеджменту, програмного забезпечення, освіти, масової культури, медичних, фінансових та інформаційних послуг" [3, с. 51]. А це відповідним чином тисне на решту країн, можливості яких є обмеженими. Однак навіть така країна "першого ешелону", як США, має проблеми міжкультурних відносин. Перша з них – це зростання непорозуміння між космополітизмом американських еліт і схильністю нації до традиційної ідентичності. Як зазначає С. Хантінгтон, "цих людей, яких називають "даоськими хлопчиками", "золотими комірцями" і "космополітами", об'єднують нові концепції глобальної залежності. Міжнародна спільнота, на їхню думку, морально перевершує спільноту національну, націоналізм для них є злом, національна ідентичність – підозрілим явищем, а національні інтереси – протизаконними. І це при тому, що пересічні американці завжди були й досі залишаються однією з найбільш патріотичних націй світу" [3, с. 52–53]. Друга проблема – це іспанізація Америки. Дійсно, мексиканці й іспаномовні меншини не поспішають, а можливо, тепер і не будуть підтримувати англосаксонські політичні переконання. Їхня основна вимога – набути американського громадянства, з усіма привілеями та правами. Вони утверджують власну культуру та ідентичність, і держава це їм забезпечує. У 2020 р., наприклад, вибори президента США були двомовними (англійською/іспанською).

Для розв'язання цих проблем слід застосувати цілий комплекс заходів. Необхідно, насамперед, у процесі узгодження інтересів представників різних культур, націй, етносів вибудувати відповідну систему відносин, яка буде заснована на знанні зразків, традицій, цінностей іншої культури, що обумовлює особливості поведінки. Упровадження в систему освіти і виховання дисципліни "Культура міжнаціональних відносин", на нашу думку, буде сприяти діалогу культур, оскільки в межах дисципліни показується різність культур, підкреслюється їхня індивідуальність, неповторність і самобутність, визнається право на існування і розвиток. У процесі навчання культурі міжнаціональних відносин формується толерантне ставлення до представників інших культур, націй, етносів як носіїв інших цінностей, традицій, зразків поведінки. Толерантність тут – це, передусім, повага і висока оцінка різноманітності культур, форм вираження і способів людської життєдіяльності.

Висновок. Отже, у сучасному освітньому процесі обов'язково мають відобразитися соціальні цінності суспільства, а особливу увагу слід приділяти вихованню толерантності. Водночас варто обов'язково орієнтуватись як на індивідуальні здібності особистості, так і на створення оптимального середовища для розвитку шанобливого ставлення до представників різних культур. У культурі міжнаціональних відносин як дієвому і динамічному процесі толерантність відіграє од-

ну із провідних і визначальних ролей. По-перше, це гармонізація культурного діалогу. По-друге, вона постає індивідуальною цінністю, що формує відповідне ставлення людини до представників інших культур. Іншими словами, засвоєння культури міжнаціональних відносин – це орієнтир для сучасної системи освіти. Оскільки нині жодна країна світу не розвивається ізольовано, люди та держави за необхідністю вступають у різного роду відносини, і щоб вони були конструктивними і продуктивними, ми маємо знати одне одного, а саме культуру, традиції, цінності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дрожжина С. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти / С. Дрожжина // Політичний менеджмент. – 2008. – № 19. – С. 96–106.
2. Кармин А. Философия культуры в информационном обществе: проблемы и перспективы / А. Кармин // Вопросы философии. – 2006. – № 2. – С. 52–61.
3. Кремень В. Україна: сучасне майбутнього, сучасне минулого / В. Кремень, В. Ткаченко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 3. – С. 51–61.
4. Кут'єва В. М. Культура міжнаціонального об'єднання / В. М. Кут'єва, С. К. Бондырева // Педагогіка. – 1991. – № 3. – С. 9–25.
5. Ломов Б. Ф. Категорія об'єднання і діяльності в психології / Б. Ф. Ломов // Вопросы философии. – 1979. – № 8. – С. 34–47.
6. Межуев В. М. Діалог як спосіб міжкультурного об'єднання в сучасному світі / В. Межуев // Вопросы философии. – 2011. – № 9. – С. 65–73.
7. Насырова М. Б. Этнопедагогический подход в воспитании культуры межнационального общения студентов: монография / М. Б. Насырова. – Оренбург: Пресса, 2007. – 289 с.
8. Руденко Н. В. Розвиток культури міжнаціональних відносин іноземних студентів у полікультурному освітньому просторі ВНЗ / Н. В. Руденко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 31 (84). – С. 571–576.
9. Скрипка П. І. Культура міжнаціональних відносин / П. І. Скрипка. – К.: Київський славістичний університет, 2010. – 114 с.

Y. V. Levcheniuk, PhD, Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

CULTURE OF INTERETHNIC RELATIONS IN THE STRUCTURE OF HUMANITARIAN EDUCATION

Goal. To carry out socio-philosophical conceptualization of the phenomenon of culture of interethnic relations as a factor of interaction between representatives of different cultures and nationalities. Today, culture is one of the identifiers in the modern world, which determines the originality and uniqueness of nations and ethnic groups. Theoretical basis. The authors proved that the culture of interethnic relations is a direct dialogue between representatives of different nationalities, which allows the existence and development of national culture in modern society (mass, virtual, global, information) and so on. It is substantiated that the main condition and consequence of the interaction of representatives of different nationalities and ethnic groups is the recognition of their originality and uniqueness, at the same time there is a formation of global identity, i.e. there is an awareness of the need to live together. Scientific novelty. It is substantiated that at the present stage of development, society is in a state of radical large-scale, systemic transformations. Humankind needs to learn the culture of interethnic relations, as modern migration flows change the cultural picture around the world, in particular in the United States and Western Europe. The culture of "aging" Europe is changing significantly under the pressure of migratory flows, which assert their own culture and religion. Conclusions. The beginning of the XXI century characterized by the development of post-globalization, which simultaneously affirms the global and national identity. Humankind recognizes the fact that political and economic factors are secondary to culture and religion, which are the main identifiers of nations and ethnic groups. It is culture that accumulates in itself the necessary, stable set of symbols, which both at the individual and collective level are the defining features of ethnic groups, nations, states. The nation or the state which is able to answer affirmatively the question "who are we?" is successful and strong at the geopolitical level.

Key words: culture, culture of interethnic relations, nation, ethnos, relations.

Е. В. Левченко, канд. филос. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

КУЛЬТУРА МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СТРУКТУРЕ ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Осуществлено социально-философскую концептуализацию феномена культуры межнациональных отношений как фактора взаимодействия между представителями различных культур и национальностей. Культура выступает одним из идентификаторов в современном мире, определяет неповторимость и уникальность наций и этносов. Доказано, что культура межнациональных отношений выступает непосредственным диалогом между представителями разных национальностей, что делает возможным существование и развитие национальной культуры в условиях современного общества (массового, виртуального, глобального, информационного). Обосновано, что главное условие и результат взаимодействия представителей различных национальностей и этносов – это признание их неповторимости и уникальности и вместе с тем уважение и толерантное отношение к их культуре, традициям, обрядам и т. д. Одновременно происходит формирование глобальной идентичности, то есть возникает осознание потребности жить вместе. Обосновано, что на современном этапе развития общество находится в состоянии масштабных, системных преобразований. Человечество нуждается в обучении культуре межнациональных отношений, поскольку современные потоки миграций меняют культурную картину по всему миру, в частности в США, странах Западной Европы. Культура "старющей" Европы существенно трансформируется под натиском миграционных потоков, отстаивающих собственную культуру и религию. Начало XXI в. характеризуется развитием постглобализации, которая одновременно утверждает глобальную и национальную идентичность. Человечество признает тот факт, что политические, экономические факторы являются вторичными по отношению к культуре и религии, которые выступают основными идентификаторами наций и этносов. Именно культура аккумулирует в себе необходимый устойчивый набор символов как на индивидуальном, так и на коллективном уровне, которые являются определяющими признаками этносов, наций, государств. И нация, и государство, которые способны ответить на вопрос "Кто мы?", являются успешными и сильными на геополитическом уровне.

Ключевые слова: культура, культура межнациональных отношений, нация, этнос, отношения.

10. Флоренский П. Наука – неотъемлемая часть культуры / П. Флоренский, В. Зинченко // Вопросы философии. – 1990. – № 1. – С. 33–50.

11. International Dictionary of Education. Vol. 7. – Oxford, 1994. – P. 3963.

REFERENCES

1. Drozhzhyna, S. (2008). Mul'tykul'turalizm: teoretichni i praktichni aspekty [Multiculturalism: theoretical and practical aspects]. *Politychnyj menedzhment*, № 19, 96–106.
2. Karmyn, A. (2006). Fylosofyja kul'tury v ynfomacyonnom obshhestve: problemy u perspektyvy [Philosophy of Culture in the Information Society: Problems and Prospects]. *Voprosy fylosofyy*, № 2, 52–61.
3. Kremen', V. (2008). Ukraïna: suchasne majbutn'ogo, suchasne mynulo [Ukraine: the present of the future, the present of the past]. *Politychnyj menedzhment*, № 3, 51–61.
4. Kut'eva, V. M. (1991). Kul'tura mezhnacional'nogo obshhenija [Culture of interethnic communication]. *Pedagogika*, № 3, 9–25.
5. Lomov, B. F. (1979). Kategorija obshhenija i dejatel'nosti v psihologii [Category of communication and activity in psychology]. *Voprosy filosofii*, № 8, 34–47.
6. Mezhujev, V. M. (2011). Dialog kak sposob mezhkul'turnogo obshhenija v sovremenom mire [Dialogue as a way of intercultural communication in the modern world]. *Voprosy filosofii*, № 9, 65–73.
7. Nasyrova, M. B. (2007). *Jetnopedagogicheskij podhod v vospitanii kul'tury mezhnacional'nogo obshhenija studentov: monografija [Ethnopedagogical approach in the education of the culture of interethnic communication of students: monograph]*. Orenburg, Pressa.
8. Rudenko, N. V. (2013). Rozvytok kul'tury mizhnacional'nyh vidnosyn inozemnyh studentiv u polikul'turnomu osvitt'nomu prostori VNZ [Development of the culture of interethnic relations of foreign students in the multicultural educational space of universities]. *Pedagogika formuvannja tvorchoi osobystosti u vyshnij i zagal'noosvitnij shkolah*, vyp. 31 (84), 571–576.
9. Skrypka, P. I. (2010). *Kul'tura mizhnacional'nyh vidnosyn [Culture of interethnic relations]*. Kyiv, Kyi'vs'kyj slavistychnyj universytet.
10. Florenskij, P. (1990). Nauka – neotj'emlemaja chast' kul'tury [Science is an integral part of culture]. *Voprosy filosofii*, № 1, 33–50.
11. *International Dictionary of Education*. (1994). Oxford. Vol. 7, 3963.

Надійшла до редколегії 12.04.21